

mejora te presumas; noli tentare ea que vires tuas, tum nature, tum gratie superant, ne oneri succumbas et laeti te premitat. Exemplum affert de monacha quibusdam, qui majoris perfectionis studio cellam relinquens, contra monita superiorum, in aridissima solitudine se contulit: sed ibidem fame et frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapienter fuit S. Marciarius qui, ut ibidem refert S. Ephrem, a spiritu quodam stimulatus, ut pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens, egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: « Quomodo, ait, fieri potero monachus? Et illi ad eundem: Nisi quis renuntiaverit omnibus qui in mundo sunt, non poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infirmus sum, et non ita valeo, ut vos. Cui illi: Si nequeas ut nos, sede in cella tua, et peccata tua defleas, » q. d. Esto cellita, si nequis esse eremita; comobilitate age, si non vales anachoretam, juxta illud tritum: « Si equum agere nequis, agas asinum. » Hoc in re peccat sepe novitii, qui ex novitio fervore, sed indiscretio, illico volunt esse perfecti et summi in sanctitate, ideoque nimis jejunii, orationibus, penitentis se conficiunt, ut egrotent, indeque fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur nimium in justitia omnique virtute cavendum, singulisque modis est adhibendus, excepto amore. « Nam modus amandi Deum est amare sine modo, » ait S. Bernardus; hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitentur cerebrum et corpus, modus quoque contemplationi et amori adhibendus est.

Denique nonnulli per justitiam accipiunt religionem, q. d. Ne sis nimis justus et sapiens, id est nimis religiosus et curiosus in scrutandis divinis; « ne obstupescas, » id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus et delirus. Religio enim, si sit nimia, a seipsa degenerat, fitque superstitio. Hinc Plutarchus in *Camillo*: « Pietas, inquit, sive religio medium est inter contemptum numinis et superstitionem. Pietas autem, est quod aiunt: Ne quid nimis, optimum est. »

NEQUE PLUS SAPIAS QUAM NECESSE EST. — Hebræa, ne tibi sapias amplius quam par est, vel, ne te sapiens aestimes excellenter, sive plus æquo; Arabice, ne sapias sapientiam superfluum; Olympiodorus, ne nimis sapias; Campensis, ne sapias ultra modum; Tigurina, ne majorem tibi sapientiam arroges. Sensus est, q. d. Ne nimis sapere velis in inventiendis et tuenda nimia tua justitia, qua velut rigidus castitatis censor judicare et censere presumas mores, actiones, judicia non solum hominum, sed et Dei, quin et legem ipsam, quasi illa velis esse legalior et justior, uti paulo ante dixi ex Nazianzeno. Unde Septuaginta vertunt, noli argumentari plus quam oportet; S. Hieronymus, ne quaras amplius. Rursum qua velis plus sapere ceteris, tum in sanctitate, rigore et perfectione vir-

tutis, tum in quavis alia re. Unde Vatablus vertit, nec plus æquo tribuas tibi, ut nolis auscultare alii etiam sapientioribus et superioribus, sed tuum iudicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere æstimes, que ingens est arrogantia et presumptio. Unde Apostolus hoc alludens: « Non plus sapere, ait, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, » Rom. cap. xii, 3. Vide ibi dicta S. Cypriani, lib. III *Testimon.* cap. lxxv, et Septuaginta legit, noli argumentari plus quam oportet, indeque probat arcana Dei non esse curiose scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse debere. Chaldaeus vertit, ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, non forte declines vias tuas. Filii enim hujus sæculi sapientiores sunt filiis lucis, ait Christus, sed in generatione sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala que machinantur proficiant.

NE OBSTUPESCAS. — Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam et stuporem, sicut nimium studium cerebrum fatigat et hebetat, eo quod optimos spiritus consumat: unde nimis studiosi fiunt stolidi, subinde deliri et amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebræa est, ut quid devastaberis, vel desolaberis? qualis est obstupescentes, qui a seipso, et ab anima sua quasi deserti et desolatus est; Symmachus, ut non angaris nimium; Syrus, ne admireris; Arabicus, ne impie efficias; S. Hieronymus, ne turberis; Thaumaturgus, ne admisso uno peccato consequenter pluribus implicetur; Tigurina, quare te ipsum stupidum efficias? Campensis, ne forte et tu similiter pereas. Alius vertit, ut quid instabis te? Chaldaeus, ad quamnam pervertes viam tuam? Cajetanus explicat quod nimis sapientes, vel justii, utpote parum ad praxim et vitam sociale communitate apti, sealeant deseri ab iis qui negotia tractant, vel deliberant et consilium quaerunt. Verum hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe, philosophi, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, Rom. i, 22. Adam et Eva insipientes et stulti facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientie boni et mali. Sic Festus ait Paulot: « Nullæ te litteræ ad insaniam convertunt, » Act. cap. xxvi, 24. Sic Salomon, ipse nimis sapientie suæ præfidens, stuporem et stultitiam idololatriæ incurrit. Unde *Ecl.* cap. xlvii, 22, de Salomone ait: « Incitasti stultitiam tuam; » et vers. 27: « Dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, et imminuit a prudentia Roboam. » Vera Isaac presbyter, lib. *De contemptu mundi*, cap. lxx, 1: « Qui, ait, de sapientia elevatur, tenebrosos ignorantie laqueos patitur. »

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad versum sequentem, q. d. Ne impie agas multum, ut peccata peccatis addas, ne obstupescas, id est fias stupidus et durus, ut excitari nequeas ad meliora. Sic et Bonaventura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit ho-

minem stupidum in affectu, durum et crudelem in actu, et cæcum in intellectu, atque, ut Lyranus, facit hominem desperare.

18. NE IMPIE AGAS MULTUM: ET NOLI ESSE STULTUS, NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO. — Syrus, ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne forte moriaris sine tempore tuo; Thaumaturgus, noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat; Auctor *Catena Græc.*, ne immatura mors indempstivam tibi manna inficiat; Chaldaeus, ne ambules post cogitationes cordis tui, ut impie agas, neque longe feras viam tuam a domo doctrinae legis, ut sis stultus, ne forte causa mortis sis anime tuæ, ut succidantur dies vite tuæ, ut moriaris, antequam perveniat tempus tuum. Ut moriaris, Hebræa אלו אל תירא, id est, ne sis inquietus, vagus, turbulens, ut concupiscentiis vasis abripiaris, æstibusque animi, fustar maris procellosifluatibus. R. David et R. Abraham, ne te multum occupas in negotiis mundanis, ne te distrahas, ne vageris; Campensis, ne esto nimis justitie tenax, neque esto exiles, ut nec in minutissimis scrupulose crucieris, nec maxima temerarius transis. Hæc gnome est antithesis præcedentis, ut patet conferenti utramque, præsertim in Hebræo.

Sensus clarus est, q. d. ait S. Hieronymus: « Noli peccatis addere peccata, ne provoces Deum etiam hic tibi inferre iudicium, » citamque mortem. Peccata maxime gravia et atrocissima intellige, hæc enim significat Hebræum דבר רצון, et Latinum impie agere: que duplices sunt generis, scilicet primo, impietas in Deum per superstitionem, hæresim, blasphemiam, idololatriam, etc. Ita Olympiodorus. Secundo, severitas et crudelitas in proximum. Ita Bonaventura, Lyranus et alii. Hæc enim duo, utpote noxia reipublice et hominum societati, solet Deus punire in hac vita, et castigare morte, uti castigavit totum orbem idololatriæ et injustitiæ plenum diluvio, tempore Noe; Pentapolim igne celesti; Core, Dathan et Abiron hiatu terre, Numer. xvi; Absalonem patris Davidi rebellantem suspendio. Nam, ut dicitur *Psal.* lxxv, vers. 24: « Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos: » ergo ne impie agas multum, » hoc est, sicut te docui ne nimis sis justus, sic te monco ne nimis sis injustus. Cave ergo a peccatis gravibus præsertim Deo vel proximo injuriis. Nam omne peccatum, etiam veniale et minimum, in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet, ut ait Poeta: « Quisque suos patitur manes; felix qui minimis urgetur. »

Et noli esse stultus. — Stulte inherendo vanis voluptatibus, et addendo peccata peccatis, nec penitendo cum periculo mortis et gehennæ, que peccatores non cogitant, nec prævident, sed libere et secure peccant quasi non esset mors et infernus, ideoque improvidi subito in eum corruunt. An non hæc summa est stultitia? « Si enim, ait S. Hieronymus, novit hirundo pullos de succo oculare chelidonie, et di-nammum caprea appetunt vulnerata, cur nos ignoremus medicinam

penitentia propositam esse peccantibus? » Unde Septuaginta vertunt, noli esse odiosus, id est durus; Arabicus, ne sis inurbanus, sceleratus; Hugo, ne sis detestatorum ignarus.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO. — Id est, ne moriaris inemptive, prematura et anticipata morte, eaque sepe violenta, puta vi alii hominibus, vel a Deo vindice tibi illata. Homines valde solerati, ait S. Hieronymus, moriuntur in tempore non suo, quia vel iudicium, vel Dei vindicta de vita tolluntur ante naturalem vite terminum, quem attingissent, nisi is incisus et præreptus fuisset, scilicet, ante fatale tempus, ait Tigurina: nam, ut vertit Campensis, tales ut plerumque pereunt male. Adde, inquietudines et passiones, et perturbationes ire, invidia, superbie, etc., quibus assidue agitantur impij, vitam eorum abbreviant. Sic filii et posterii Hei mortui sunt in tempore non suo. Audi S. Scripturam: « Non erit senex in domo tua omnibus diebus: et pars magna domus tue morietur, cum ad virilem ætatem venerit, » 1 Reg. i, 32, 33, juxta illud Prov. x, 27: « Timor Domini apponet dies: et anni impiorum breviabuntur. »

Secundo, « in tempore non suo, » quia impijs imparatos, utpote destitutos virtutibus et meritis, subita et repectina invadit mors: ita Olympiodorus. Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi incongruum, animo noxium, et saluti ætatis damnosum: hoc enim est tempus peccati et diaboli, quo ipse peccatorem possidet, ut rapiat ad tartara.

Tertio, « in tempore non suo, » quia impij nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissime distare; ergo incogitantes et pavidos improvisa mors auferit. Vide Pererium in cap. xxv *Genes.* disput. 7.

Mystice Auctor *Catena Græcor.* exponit, q. d. « Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne forte in impietatem anima prolapsa ignorante moriatur. »

Tropologice, discere hic quod summum bonum est mori in tempore suo, hoc est, quando quis constituit in gratia paratus est ad mortem, ut per eam transeat ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit his qui solliciti sunt et strenui, ut se in gratia conservent, etiamque augeant. Vix versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine et stata peccati. Hic enim imparatus est ad penitentiam, et ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehenna. Hoc hec affligi a te qui in implete crescent, et peccata peccati accumulunt. Hinc enim Deus despiciit, obsecrat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare prædestinationis signum, imo effectus, est mori in tempore suo, id est in statu gratia; reprobatio vero mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quam nulli improbi salvarentur,



ei morentur in tempore suo, id est cum sunt in statu gratiæ: jam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quam multi vicissim predestinati et electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo: verbi gratia, si Petrum rapuisset, illico ut negavit Christum; si Paulina, cum persecueretur Ecclesiam; si Magdalenam, cum voluptatibus indulgeret: jam autem per gratiam, qua eos predestinavit et elegit, sinit eos vivere in tempore non suo, ut rapiat eos in tempore suo, cum scilicet per gratiam sunt amici et filii. Hæc ergo summa est gratia, utpote gratia predestinationis et electionis divine. Hinc disce summe cavendam esse consuetudinem peccandi, ut si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo jaceas, sed illico per penitentiam resurgas. hoc est quod monet Ecclesiasticus, cap. XXI, vers. 4: «Fili, peccasti non adicias iterum: sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur.» Vide Bellarminum, *De Arte bene moriendi*. Viri quidam timorali superdilatatione instituerunt hæc de re, in qua quisque quotidie certis pro se cæterisque sodalibus Deo fundit preces, ut sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sane pia et utilis est praxis ad assicurandum sibi ultimum et decretorium illud vite momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures provincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se modo ac felici sodalium omnium morte quædam obsecrant, completitur. Horum illud axioma est: «Sic vive quasi quotidie moriturus. Cum mane surgis, cogita te illo die moriturum.»

Omne crede diem tibi diluxisse supremum.

Quod fuit dictamen S. Marcellæ, teste S. Hieronymo in ejus epitaphio ad Principiam ejus filiam.

39. BONUM EST TE SUSTENTARE JUSTUM, SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo processit) NE SUBTRAHAS MANUM TUAM: QUIA QUI TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT. — Pro justum Titelmannus et Vatablus censent legendum istum, quia sic legunt Hebræi et Chaldæi. Verum omnes Codices, etiam Sixtini, legunt justum, quia per istum intelligit justum. Hebræa ergo sic habent, *bonum est quod apprehendas in hoc* (id est hunc, scilicet justum), et etiam ab hoc (id est alio, puta impio) ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc. Septuaginta, *bonum est inherere in hoc, et quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quantum timentibus Deum egredietur omnia*. Ubi pro  $\mu\alpha\lambda\alpha$ , id est contamines, per diresin videtur legendum  $\mu\alpha\lambda\alpha$  et  $\eta\gamma$ , ut legit Scholiastes, id est, ne dimittas. Sic enim legunt Hebræa, Chaldæa, Latina. Arabicus vero de more Septuaginta secutus legit, *ne contamines.* «Res bona est, inquit, ut amplectaris hanc concionem, et teneas eam, et propterea ne macules manum tuam hoc.» Nonnulli *est hoc et hoc*

accipiunt in neutro genere, id est justitiam, q. d. Bonum, imo optimum est ut sustentet justum, id est, ut justitiam et sanctitatem supra te tollas, humerisque et capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoveas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hæc enim unicum est negotium tibi a Deo impossibile et commendatum. Alii per hoc et hoc accipiunt duo, que processerunt, q. d. Sustenta hoc, scilicet, ut non sis nimis justus et severus, nec subtraha manum ab hoc, id est a secundo, ne scilicet imple agas multum, id est ne sis nimis indulgens et laxus, severitatem clementia temperes: sic Dei sanctam providentiam, que attingit a fine usque ad finem forlitter, et disponit omnia suaviter, imitaberis. Verum pro hoc hebraice est  $\eta\gamma$  ze, id est *hic vel iste*, in masculino genere, puta justus, nisi alio puncto legas zo, id est hoc, istud, quocirca

Primo, Thaumaturgus per justum accipit Deum, sic apte precedenti de justo et impio hæc gnomen connectit, dum verit, *bonum maximum est Dei adiutorio nati, et sic omne cavere peccatum. Eascerabile etiam immaculata pollutis contingere manibus. Atqui obedienti et timentis Dominum omnia adversa licebit effugere.* Et Auctor *Catene Gregoriarum*: «Cæterum, inquit, maximum illud est si succurrentem Deum, manumque jaçenti porrigentem vicissim tu apprehendas, ut ab illo penitentem nusquam peccato manum tuam porrigas, nam inçesta manu contingere, que ab omni snu labe aliena, scelestum plane est et abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo subditus est, adversa omnia facile vitat.»

Secundo, Olympiodorus, q. d. Bonum est justum, id est justitiam apprehendere et virtutem comparare, nec manus scelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet, evadet tentationum certamina. Vel, ut Cajetanus: Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studioso exercebit, nec erit una alterave duntaxat contentus. Rursus Midras, sive Glossa Hebræa, hæc per hoc et hoc accipit diversa, imo universa legens præcepta, q. d. Ita serva nunc præceptum, ut non on. has aliud, sed universa simul exacte observes: sic non morieris in tempore non tuo, sed universa mortis præmature discrimina tuus evades.

Tertio, Hugo Cardinalis, q. d. Bonum est sustinere justum, qui sæpe te corripit et castigat, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, sed tanto alacrius illud exhibere, quanto ille diligentior est in corripiendæ, et parando salutem tuam.

Quarto, S. Hieronymus asserit sustentare accipi posse pro sustinere: «Ut justi animus preparatur, ut quodecumque evenit fortitque animo sustentet,» q. d. Justus æquo fortitque animo sustinet omnia tam adversa quam prospera; ideoque implorat Dei opem: si enim *non* habeat probat

lorem, nec elevabitur prosperis, nec deprimetur adversis.

Quinto, Vatablus: *Bonum est ut hoc, inquit, teneas, ita nempe, quod non sis nimium justus; nec manum tuam ab isto retrahas, id est a justitia et sapientia, quas non debes spernere, sed utrique veram diligenter dare, namque timens Deum expedit se ab universis his, id est, a facile cavebit ne sit nimium justus, aut ne non nimium studeat justitie, recedatque ab extremis.»*

Hæc accedunt Hebræi, qui exponunt, q. d. Bonum est apprehendere partem sapientiæ et stultitiæ, quia qui timet Deum utraque viriliter ulitur. Una ergo manu apprehendere unam, altera alteram, id quod timor Dei edocebit; cujus ductu tu tuas incedes, et evades extrema pericula. Et clarius, quasi dicat, *ut hoc pericula* (nimie justitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) vitas, nihil melius est quam ut firmiter credas, et perpetuo in memoria habeas, quod qui reverentur Deum, omnia hæc mortifera mala effugient.

Sexto, Chaldæus: *Bonum est, inquit, te adjungi negotiis mundi hujus, ut retribuas beneficentiam unam tuam in via negotiatorum; et etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam: etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorum.* Unde alii per hoc et hoc accipiunt theoreticam et practicam, q. d. Ita vaces theoreticæ et contemplationi, ut non omittas actionem et proximum, sed manus operi et beneficentiæ admoveas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem et exercitium virtutum.

Septimo et genuina, S. Hieronymus, Aleinius, Glossa interlinearis, Titelmannus et alii, q. d. Bonum est sapientes et justos ope et opibus sustentare, sed et a stultis quoque impiisque peccatoribus ne subtraha manum et beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi et bene faciendi capessit et captat, ut imiletur Deum, «qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos,» *Math.* cap. v, 45, q. d. Quibus, et quotquot poles benefacere, benefacito: qualesque illi sint, sive sapientes et justi, sive stulti et impii; sic non eris justus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam justitiam et severitatem, atque expiat, si quid imple gesseris. Videtur huic gnomen contradicere illa *Eclii.* cap. xii, 5: «Da bono, et non receptoris peccatorem; benefac humili, et non cederis impio;» sed libere respondi, et locum explicui. Verum, ut candidè dicam quod sentio, non videtur hic agi proprie de eleemosyna corporali, sed spiritali, ut sensus sit, q. d. Sustenta justum ne velit esse nimis justus, itaque limites justitiæ excedat fiatque injustus; manum quoque ne subtrahas ab impio, ne imple nimis agat et stulte operetur; sieque nihil boni negligas, quod tam in justo in justitia sustentando, quam in impio ab impietate prohibendo et revocando efficere pos-

sis. Hunc esse sensum liquet primo, quia enim exigit connexio hujus sententiæ cum precedenti; atque si justum plane respicit referretur justum, de quo versum preced. dixit: «Noli esse justus multum.» Similiter si sed ab illo *ne subtrahas manum* plane refertur impium, de quo dixit: «Ne imple agas multum, et noli esse stultus.» Rursum id ipsum arguit, quod dicit: «Sustenta,» non da eleemosynam. Hebraice, *apprehende justum* scilicet nutantem et labantem, ne in injustitiam propter nimium fervorem prolabatur. Denique id convincit ratio, quam subjicit vers. 21: «Non enim est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet,» q. d. Ideo sustenta justum, quia non est justus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet et peccet (1).

Qui TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT. — Hebræa, *ezit* *ad omnia*; Syrus, *sequitur omnia*, q. d. Non est tardus et piger, sed solutus et alacer, ut aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, siem omne opus arduum, q. d. Justus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes et tribulationes non fugit, sed intrepide is procedit obviam, easque vincit et superat: sicut fides Jacob «certamen» forte (cum Esau) «dedit, ut vinceret,» *Sapient.* x. Unde S. Hieronymus explicat, q. d. «Qui timet Deum, nec elevatur prosperis, nec opprimitur adversis.» Rursus ex Hebræo veritas, *qui timet Deum, exiit cum omnibus*, vel, ut Pagninus, *de omnibus*, id est *exiit omnia mala*. Ita Thaumaturgus, Olympiodorus et alii; vel omne bonum opus ad optatum finem perducat; aut, ut Septuaginta, *exhibent omnia*, id est omnia feliciter succedent timentis Deum. Unde Arabicus vertit, *qui timet Deum, exit ab omnibus rebus justificatus*; Symmachus, *timens Deum pertransibit omnia*; Tigurina, *expedit se cæ universis istis*; Vatablus, *facile recedit ab extremis*.

Moraliter disce hic quod, sicut negligentia mater est securitatis, sic timor est industriæ et diligentie. Hoc vero consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli pareit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res poscit, illi impendit. Rursus timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit, et omne malum evitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est justus, qui non peccet venialiter, ut subdit vers. 21. Justus tamen satagat venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit, vel negligit. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus, lib. *De Decem chordis*, cap. xi: «Sic et impleta peccata attendit, quia modica sunt, et cavete, quia plura sunt. Quam minutissima sunt grana arenæ! si arenæ amplius in rivum militaret, mergit illam, ut pereat; quam minutim sunt

(1) Sensus est, *bonum est quod apprehendas hoc* (monito vers. 18); et etiam *ab illo* (monito vers. 17) *ne dimittas manum tuam*; nam *timens Deum egredietur omnia ista*, evadet omnia illa et juncta his pericula.



gutta pluviae! nonne flumina implent et domos dejiciunt? Ergo ista nolite contemnere. » S. Bernardus autem sic inquit: « Non solum gravia, sed et levia cavenda sunt peccata. Multa enim levia unum grande efficiunt, sicut solent de parvis et minimis guttis immensa flumina crescere. » Ita S. Bernardus, lib. *Meditat.* cap. xlv; quod intellige non formaliter, sed dispositive: venialia enim peccata disponunt ad mortalia: sunt enim sicut pulvis in oculis injectus, qui eos in principio obaerant, deinde excaecat penitus; sunt sicut seminatores discordiae, qui affectuum rempublicam turbant, et animam totam inquietant; sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur ejus et fervorem conspiciunt; sunt aegritudines, quae mentem debilitant; sunt fetores, qui spiritum Dei contristant, et nos a bono ejus familiaritatis avertant.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit; sed majora peccata ut majora fugiet, et minora ut semina majorum vitabit. Temerarium enim est unum pedem hostis intra domum admittere, qui post unum alterum ponet, et miserum habitorem ex ea eum injuria expellet. Ita diabolus solet a parvis incipere, et ad majora procedere, et postquam ab anima timorem leviorum peccatorum depulit, melius etiam graviorum oblegare. Vide dicta *Eccle.* cap. xix, vers. 1, ad illa: « Qui spernit modica, paulatim decidet. » Ex adverso stultus, qui Deum non timet, audacter transiit de peccato in peccatum, velut equus excoelatus, qui nihil timeat, quia nihil videt; unde vulgo dicitur: « Nullum animal audacius equo caeco, » ait Hugo.

20. SAPIENTIA CONFORTAVIT SAPIENTEM SUPER DECIM PRINCIPES CIVITATIS. — Hebraea, *sapientia vitabit sapientem pra decem dynasti, vel dominantibus in urbe*; Syrus, *sapientia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in urbe*; Tigurina, *sapientia plus virum suppeditat quam decem potentes*; Campensis, *plus jvat, quam possint decem principes*; Thaumaturgus, *ne tantum valent in civitate potentissimorum virorum prasidia, quantum sapientia; et solent nonnullam etiam onitentibus facere quo oportebat, ignorare*. Laborant hic interpretes in nexu hujus sententiae cum praeced. S. Hieronymus sic notat, ut occurrit tacite objectioni. Dicit enim quis: Sum tenuis fortune et pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo justum? Huic respondet: « Quos non potes opibus, consilio adjuva, solatio fove. Plus enim potes in angustia consilio prestare sapientia, quam quilibet maxime potestas. Atque hoc ipsum cum prudentia fito. Grandis quippe libra justitiae est, et cui, et quantum, et quamvis, et quali, vel in re, vel in consilio tribuere. »

Planus et plenus sic neceas, ut det causam, unde tantum robur sit sapienti, ut sustentare queat iam justum, quam impium nutantes et labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validas vegetusque sit ad omne bo-

num. Causa nimirum est, quod sapientia cetero- tet sapientem, ut plus efficere queat unus sua sapientia, quam decem principes suis opibus et potentia in civitate; haec enim corporea est, fragilis, infida et incerta: sapientia vero spiritalis est stabilis, fida et certa. Exemplum est in Joseph, de quo hunc versum explicat Chaldaeus: « Sapientia Josephi, inquit, filii Jacobi, plurimam et presidii et prudentiae coram fratribus suis decem justis attulit, qui cum in timore Domini multum posset, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Aegypto essent; neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat. » Ita habet Chaldaeus Completensium et Costi, licet in Bibliis Regis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam*. Rursum exemplum est in Jacob patre Josephi, de quo ait Sapient cap. x, 10:

« Haec (Sapientia) profugum ire fratris justum dedit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, etc. Custodivit illum ab inimicis, et a seductoribus tavit illum, et certamen forte dedit illi ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. » Ratio a priori est, quod sapientia mille excogitet et suggerat rationes, quibus sustentet justum aequae ac impium, ac quodlibet opus arduum agere dicitur et perficitur. Rursum quod sapiens, id est justus et sanctus, q<sup>o</sup> Dei est et organum, per quod loquitur Spiritus Sanctus ad movendum audientium corda, quocumque ei libuerit, uti patuit in S. Petro et S. Paulo, ceterisque Apostolis et viris Apostolicis, qui orbem converterunt, et ex impio fecere piun. Quare, ut dicitur *Eccle.* cap. ix, 18: « Mellior est sapientia, quam arma bellica. » Et: « Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus. Quia cum dispositione inquit bellum: et erit salus ubi multa consilia sunt, » *Prov.* xxiv, 5; et cap. xxi, 22: « Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiducia ejus. » Vide ibi dicta.

SUPER DECIM PRINCIPES, — id est primores, dynastae, qui sunt in civitate. Hebraice enim est *Schallim*, unde sultan sive sordanus *Aegypti*, Babylonis, Syriae, etc.; *decem*, id est multos, imo universos. *denarius* enim est complementum numerorum simplicium, qui *articuli* vocantur, eosque primo componit et combinat. Unde *decem* dicitur, quasi *decem*, a *decem*, quod omnia continent et comprehendat. Sic Job cap. xix, 3, ait: « En, decies, » id est multoties et continuo, « confunditis me. » Alludit tamen ad decem primores urbis, de quibus dicitur *Ruth* cap. iv, vers. 2: « Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis; » hosce enim non tantum et testes cessionis hereditatis adhibitos fuisse, ut voluit Lyranus et Abulensis, sed etiam ut seniores, id est senatores et iudices, patet ex eo quod subdit: « Dixitque ad eos: Sedete hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, » etc. *cau-*

eam cessionis eum eo coram decem senatoribus pergens, uti recte ibidem observavit Fevardentius; est: Josephus, quem citat et sequitur Carolus Sigonius lib. VII de *Republ. Hebr.* cap. vii, innuat apud Hebraeos septem fuisse civitatis principes: varii enim in urbe sunt magistratus, variis rebus carisque praepositi; unde in uno septem, in alio decem senatores. Sic apud Romanos erant septemviri, erant et decemviri, sed in diversis tribunalibus, q<sup>o</sup> et in diversis temporibus. Audi Livium, lib. iii: « Anno trecentesimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma civitatis ab consulibus ad decemviro, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat. » Porro negatur R. Salomon, dum explicat de Josia, q. d. Josias rex sapiens et pius ab suam sapientiam et pietatem, potentia et robore superavit decem reges antecessores suos.

Mystice Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est, majusque auxilium fidelibus praestat, quam decem principes, id est omnes angeli: « Decem enim, inquit Salonius, fuerunt ordines angelorum; sed unus cecidit per superbiam, et idcirco boni angeli semper ad hoc laborant, ut de hominibus numerus adimpleatur, et perveniat ad perfectum numerum, id est *denarius*. » Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantum agnoscit novem choras caelestium spirituum, e quibus nonnulli cum Luciferio ceciderunt, factique sunt demones: ceteri, duce S. Michaelis, in fide et gratia persisterunt, factique sunt angeli. Unde hic locus a censoribus in Salonio notatus et castigatus est. Excusandus est tamen Salonius, quod decimum chorum separaverit a novem choris sanctorum angelorum, ferentique eorum qui prolapsi sunt et facti demones, q. d. Novem chori sunt sanctorum angelorum, decimus est demonum.

21. NON EST ENIM HOMO JUSTUS IN TERRA, QUI FACIAT BONUM, ET NON PECCET. — Hebraeum, *qui non peccabit, i. e. qui nunquam sit peccaturus*; Thaumaturgus, *et quis est qui non impingat alienum?* Cajetanus hanc gnomen necit praecedenti dupliciter: *Primo*, referendo eam ad decem « principes civitatis, » q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi ut homines subinde errant et peccant: at sapientis confortatus a sapientia, dum eum sequitur, errare et peccare nequit. *Secundo*, referendo eam ad *vis sapientia*, q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo justus in terra, qui faciat bonum et non peccet, q. d. Quod justus faciat bonum et non peccet, id habet a sapientia: quare si eam secludas, vel si justus eam deserat, illicio bonum deseret et peccabit. Hoc est quod dicitur *Sap.* ii, 19: « Per sapientiam sanati sum, quocumque placuerunt tibi, Domine, a principio. »

Planus eam refertur ad vers. 19, ut ibi dixi. Cum eo enim optimo coheret, ejusque dat causam, ut sustentat justum ne labatur, vel ut lapsus reatgat, quia non est justus, qui ita con-

stanter bonum faciat, ut ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum foliat ne cadat absolute, aut certa ne in peccatum gravius cadat, vel si illud corrucit lapsus erigat. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. iii, vers. 2: « In multis offendimus omnes; » et: « S. dixerimus quoniam peccatum non habemus: ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, i. Jan. cap. i, 8. Vide utrobique dicta (1).

Excipe ex communi totius Ecclesiae sensu et consensu, Christum et B. Virginem: hi enim nunquam peccaverunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Concilium Milevitanum, Tridentinum, totaque Ecclesia justos non posse vitare omnia peccata venialia: esto enim angula scorsim sumpta vitare queant, non tamen universa simul sumpta. Quare necessarium est ut aliquando venialiter peccent, non definite hic et nunc, sed indefinite. Sicut sagittarius licet peritissimus sit, non potest centies continuo sagittando scopum conligere, sed necesse est ut fatigatus, deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porro impia et stolidia est explicatio Calvinii et novatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam justum, eo quod concupiscentia sit infectus, in omni opere bono aliquod concupiscentiae et peccati admiscere, et in omnibus emineat quaedam *inordinatio*, in labes et confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem et omne bonum, atque hominem non tantum in bestiam, sed et in demonem transformat. Solus enim demon cum damnatus, ex desperatione, et odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbiare, irasci, invidere, furere et peccare. Vide Bellarminum, lib. iv de *Justificatione*. Argute Hugo cardinalis asserit non esse qui faciat bonum simul et non peccet, quia pueri, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum; adulti vero, esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidius S. Athanasius, tract. de *Incarnat.* Verbi contra Paulum Samosatensem et S. Hieronymus, cap. ii ad *Epist.* hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantum venialibus, sed et mortalibus, quod scilicet a omnia nemo suis viribus vitare possit, ut vere sit justus. Indequo evincunt necessarium fuisse Christi incarnationem, ut Christus suis meritis nos justificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret et conferret.

22. SED ET CUNCTIS SERMONIBUS QUI DICUNTUR, NE VERBIS ACCURMONES COR TUUM: NE FORAS AUDIAS SERVUM MALDICENTEM TIBI;

23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TUA, QUIA ET TU CERBERO

(1) Hujus versus, si cum praecedentibus connectatur, sensus erit: Quoniam nullus homo a delictis prorsus liber sit, ne in Deum querelas effunde, quod tibi in malis justus esse videatur. Eundem alii cum sequentibus non male jungunt: *idcirco etiam cunctis, etc.*



**MALEDIXISTI ALIIS.** — Septuaginta vers. 23 ita reddunt, etenim afflicti cor tuum malignabit in te, et multis modis male afficiet cor tuum, nempe quia tu etiam male habebit cor tuum, si nimirum atleuderis et cavaveris quid quisque dicat. Hebraum *לפ קלל* significat vilum facere, extenuare, deprimere, detrahere, male care, execrari, mala imprecari, simili modo dicere et facere, quae suggerit animi amantado, turbatio, impatientia, ira et odium. S. Hieronymus hanc gnomen praecedenti necens sic explicat: « Sapientiae auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala prepara cor tuum, et non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudens viri est murmurantem famulum non audire, sic et sapientis hominis est sapientiam praeviam sequi, et vanos non considerare rumores. » Thaumaturgus, ne maledicta de te facta commoveant animum, ne in multis postea actionibus, ad referenda convicia ipse quoque abducatur.

Sapientia ergo roborat cor sapientis, ut ad animi pacem et generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se servi aliive dicant et maledicant, imo ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attendat, audit subinde mira et indigna, ideoque ab eis, de quibus nunquam cogitasset: quare surda aure omnia praeterit, despiciat et spernit, sciens hominum plebeiorum, praesertim servorum genus esse vile, impatientis, garrulum, parvi animi et iudicii, dicax et procax; quare magno elsoque animo illa dissimulat et negligit. Unde Olympiodorus in Septuaginta pro multis modis male afficiet cor tuum, legens, descensus plurimis affliget cor tuum, sic explicat: Conviciis persequi, cum auditur, animum turbat. « Si igitur quispiam in conviciantem ira succendatur, in multos cadit labiturque descensus, a sublimi sede rationis detractus in iracundiae passionem, atque ita tristi turbulentia implet cor suum. »

Conviciis persequi, cum auditur, animum turbat.

Sic David Semei et caeterorum maledicta surda aure preterit. « Factus sum sicut homo non audiens: et non habens in ore suo redargutiones, » ait ipse Psal. xxxvii. 13. Verba enim non sunt verbera, aere ferunt non hominem; nisi qui eis attendit mordetur, sauciatur. Idem ex Salomone docuere philosophi. Augustus Caesar conviciis in se factis non irascabatur, sed ardebat, ait Seneca, lib. De Clement. cap. x. Fabius Maximus sequens Annibalem, a suis Annibalis paedagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Annibalem fregit; unde dicebat: « Qui dicitia conviciataque metuit, timidior est eis qui fugiunt hostes. » Ita Plutarchus in Apophth. Tiberius Caesar convicia dissimulabat, dicens, « in libera civitate liberus esse linguas, » ait Suetonius in ejus Vita. Aristippus maledicum insequentem fugiens, cum ab eo rogaretur: Cur fugis? « Quia, inquit, tibi facultas est maledicendi, mihi vero non est

audiendi. » Titus imperator: « Nihil ago, inquit, ob quod reprehendi merear; ea vero, quae de me falso dicuntur, prorsus negligo. » Ita Niphilinus in ejus Vita. Plutarchus, lib. De coblandenda ira: « Accurate, inquit, scrutari inquirendo omnia, atque in medium protrahere omnia servi negotia, omnia amici actiones, omnia filii studii omnes uxoris susurros, ea vere res iras gignit multas, atque continuas et quotidianas, quarum summa eo redit, ut morosi intractabilesque reddamur. Euripidis esse: Deum res magnas curare, exiguis feminis dimissas sinere. » Philippus Macedo primoribus sibi obtractantibus: « Gratas, inquit, his habeo, quia eorum obtractatione fio melior, dum factis conor illos mendacii convincere. » Ita Plutarchus in Apophth. Unde Seneca, lib. III De Ira, cap. xxiv: « Dicit itaque, inquit, quisque sibi quoties laecessit: Numquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Numquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit a conviciario suo secedere. Quid est, quare servi mei hilarius responsum, et contumaciorem vultum, et non pervenientem usque ad me murmurantem flagellis et compediis expiunt? Quisum eujus aures laedi nefas sit? igoverunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc principum offendit? cogitamus quantum plauerit. Sepe et alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod voluit: inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus, stultiori remittamus. »

**QUIA ET TU CREBRO MALEDIXISTI.** — Remedium suggerit, tum ad tolerandam, tum ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus aliisve sunt molesti et maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, et ab his maledicis impelli. Haec enim est justa talionis poena, quia Deus qui nullam peccatam sinit impunitam, tales congrue punit et ulciscitur, juxta illud Christi: « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, » Matth. vii. 2. Et: « Sicut feci, ita reddidit mihi Deus, » Judic. i. 7. Et: « Per que peccat quis, per haec et torquetur, » Sap. xi. 17. « Qui dicit quae vult, audit que non vult, » ait Comicus.

**24. CUNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA. DIXI: SAPIENTENS EFFICIA: ET IPSA LONGIUS RECESSIT A ME (1).**  
**25. MULTO MAGIS QUAM ERAT: ET ALTA PROFUNDITAS (2) ABRECA, PROFUNDUM PROFUNDUM, ID EST, SUM-**

(1) Omnia haec tentavi per sapientiam, sapienter exploravi. Dixi, cogitavi mecum; Saepe, jam ad fastidium sapientiae abscendi; sed ea sapientia remota erit a me. Vers. 25: remotum est id, scilicet esse sapiens, seu sapientia, et profundissimum: quis invenit illud? Recte monet Celerus, verba hebraea sic esse ordinanda, quis invenit illud quod est remotum et valde profundum? Maurer, remotum est id, quod, id est, difficile explorata est, quid id sit.

**ma profunditas sapientiae) QUIS INVENIT EAM? —** Arabius et Syrus, profunditatem profunditatum ejus quis invenit? Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum et sapientiam, ejusque profunditatem admiratur: quo enim magis sapientiam indagavit, eo magis ejus profunditatem deprehendit: uti nante quo magis mare ingreditur, eo illud profundius experiuntur; et mons eminus intuenti demissis, cominus vero excelsus videtur. Quare fatetur se, cum ad summum sapientiae apicem contenderet, quo plus in ejus scrutatio progressus est, proficit et perrexit, eo magis ab ejus comprehensione defecisse, quia quo plura in sapientia cognovit, eo plura in ea obscura, scrutanda et pernosceda conspexit, uti saepe superius dixit et confessus est: quare hic plura non addam. Ita S. Hieronymus qui asserit Salomonem « ultra omnes homines quassisse sapientiam, et ad finem illius tentasse pervenire, » sed frustra, cum illa instar abyssi fundo et fine careat, sique immensa atque in divinitatis oceanis, puta in intimis divini peccoris visceribus latissime diffusa, et profundissime abscondita. Thaumaturgus haec refert ad ponitentiam Salomonis; unde vertit, omnia haec vult jam olim comperit: sapientiam enim a Deo consecutus eram; sed eam, heu! quanto damno meo abieci: ad similem enim illi pristina amplius pertingere non valeo.

Porro S. Hieronymus sapientiam hanc accipit sententiam divinitatis, q. d. Teulavi scrutari Dei majestatem; sed quo magis eam penetravi, eo profundiorum et magis impenetrabilem repert; alii, ad curiositatem vestigandi et sciendi ea quae humanum captum superant; Chaldaice, ad scrutinium legis divinae, adventus Messiae, ac diei mortis et diei iudicii. Planius et aptius ad sequentia referas, scilicet ad scrutandum creaturarum vanitatem, ut nosset tibi esset vera voluptas et felicitas, q. d. Scrutatus sum res omnes, et in omnibus vanitatem repert, nec quidquam, quod animum hominis inexplabilem explere et beatum possit: quo plus veram saltem et felicitatem in his quaesivi, eo minus repert, et longius a vera sapientia et felicitate me elongavi, ac praesertim dum inter feminarum complexus et voluptates eam quaesivi. Hanc esse sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiae graphice depingit Baruch iii. 13; Salomon, Prov. xxx. 4; Eccli. i. 2, et xxiv. 7 et seq.; Job. xi. 7: « Forsitan, inquit, vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior caelo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognoscas? longior terra mensura ejus, et latior mari. » Idem facit toto cap. xxvii. Sic studiosi Theologiae, initio, ut principia ejus intelligunt, videntur sibi multa scire, et valde esse sapientes; at ubi pergunt fiantque professores, vident ubique difficultates, ac cernunt se longe plura ignorare quam scire.

VII.

Tropologiae S. Gregorius, xxviii Moral. cap. 4, asserit quod sancti viri, a quo apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eo subtilius indignos esse se deprehendunt; quia dum proximi luci sunt, quidquid magis in ipsis latebat, inveniunt, et tanto magis foris sibi deformes apparent, quanto magis pulchrum est quod intus vident. Citato deinde hoc loco Eccles. sic explicat: « Quaesita enim sapientia longe recedens dicitur, quia appropinquanti altior videtur; qui vero hanc nequaquam querunt, tanto se et propinquos astimant, quanto et ejus rectitudinis regulam ignorant, quia sibi in tenebris mirari lucis claritatem nesciunt, quam nunquam viderunt. »

**26. LUSTRAVI UNIVERSA ANIMO ME. UT SCIREM, ET CONSIDERAREM, ET QUEREREM SAPIENTIAM, ET RATIONEM: ET UT COGNOSCEM INHERITATEM STULTI, ET ERRORER IMPUDENTIUM.** — Hebraice ודללתי הכלה, id est insensentiam, vel potius insidiam. Ubi in Hebraeo eadem voces sunt, quae hic Septuaginta, vacillationem, vel circumambulationem; Symmachus, cogitationem tumultuosam; q. d. ait S. Hieronymus: « Quotidie mecum uniuscujusque rei rationem ponens, nullum invenire cogitatum potui, qui non cogitatione perversa extrinsecus turbaretur (1). »

Pro lustravi Aquila vertit, circumambulavi; Hebraea, circuiti; Symmachus, pertransivi universa sensu meo, q. d. Omnia circumspexi et circumlustravi. Contrarie, ideoque non ad litteram Olympiodorus: « Viri sapientes, ait, cum ad intelligendum aliquid vires intendunt, collecta mente omnia in circuitu rationibus lustrat; neque item recta lingua fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in sensu mentis penetratilia deambulat in circuitu. Ibi aereo reflexu se rediens intellectus sese speculatur ipsum, et quod intelligendum obijcitur. »

Pro stulti Noster legit כסיל *kesil*; jam ad puncto legunt כסל *kesel*, id est stultitia, eodem sensu; aut potius legens *kesil*, id est stultitia, vertit stulti, quia vere censui abstractum de more poni pro concreto. Haec grome patet ex dictis, cap. i. vers. 17, ubi in Hebraeo eadem voces sunt, quae hic. Ait ergo: Circumlustravi omnia ut scirem scilicet rerum naturam et vanitatem, ac praesertim impietatem stulti, ut mox explicat: ibi enim pro cognoscere in Hebraeo est idem verbum, quod hic, scilicet דעתי *daat*, id est scire, ut scilicet ex hac vanitatis et stultitiae

(1) Converti me ego et cor meum, omni animi studio me contuli, ad cognoscendum et ad investigandum (scilicet res mundanas), et ad quaerendum sapientiam et intelligentiam, et ad cognoscendum improbitatem stultitiae et stultitiam insanitiae; alii, stultitiam et insanitiam per insidiam; Maurer, .... cognoscendum improbitatem esse stultitiam, et stultitiam esse insaniam. Vers. 27. Et inveniens ego, deprehendi aliquid quod magis amarum est, quam mors, scilicet mulierem, etc.



scientia considerarem, et quererem veritatem, veramque sapientiam, in qua scilicet sita sit vera hominis beatitudo et felicitas; simul et rationem, id est, modum et media, eam assequendi, qui est scopus et argumentum totius hujus libri; ideoque laboravi, ut cognoscerem impietatem stulti et errorem imprudentium, qui vanis, caducis et oculibus voluptatibus, praesertim veneris mulierum (ut sequitur) illecti, a sapientia, salute et felicitate aberrant, ac stulte in certum mortis praesentis et aeternae periculum se conjiciunt. Ita S. Hieronymus, Aleuinus, Lyranus et alii, qui censent hic significari quod summum sapientiae impedimentum sit luxuria et amor mulierum. Adit S. Hieronymus Salomonem quiesisse quondam in rebus humanis summum esse malum, ac deprehendisse esse mulierem: hanc enim caput esse malorum omnium. Thaumaturgus vero censet Salomonem ex desperatione sapientiae, cum illam videret adeo profundam et quasi fugientem a se, tradidisse seipsum concupiscentiae mulierum, et in luxuriae volutabrum incidisse.

Pro rationem Hebraice est חשבון *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem, ait S. Hieronymus. Septuaginta, *λογισμὸς* et *λογίζω*, i. e. *suffragium*, vel potius summam, computum, et supputationem, R. David accepit rationem disputantem, quae docet Logica. S. Bonaventura sapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus. Hugo Cardinalis sapientiam dat rebus oculis, per rationem accipit causam et probationem. Plene per rationem accipias viam et modum assequendi sapientiam et felicitatem, ut dixi. Minus recte Olympiodorus per rationem accipit Arithmeticam, et scientiam eorum quae per numeros computantur, vel vestigantur, praesertim in generalibus observationibus et conjecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi, *q. d.* Dum omnes res creatas ad numerum et calculum revoco, dum earum pretium et valorem expendo, invenio in omnibus esse vanitatem, errorem et stultitiam. Ita S. Hieronymus.

Denique *chesbon* significat ingenium, excogitationem, inventionem, artem, industriam, *q. d.* Ut excogitarem et invenirem artem et industriam recte et feliciter vivendi: haec enim summa est ars. Sicut enim summa est ars bene moriendi, sic et summa est ars bene beateque vivendi; haec enim illam parit et gignit. Septuaginta, et ex his S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. vii, ex correctione Sixtina, sic legit: «Circuivi cor meum, ut considerarem et quererem sapientiam et numerum, et ut scirem impietatem, et molestiam, et jactationem, et inveni ego eam amariorem morte.» Chaldaeus: «In tantum tanquam immensum spatium profundi (sapientiae) aufugit, ut nulla sit eandem arripere facultas. Denique in eam deductus sum desperationem, ne amplius requirerem, neque cogitarem quam vane imperiorum

luctus, quam frivola consilia, quamque misera vita. Cumque sic haberem, lethali concupiscentia irretitus, in hoc ipsum volutabrum incidit.» Verg. Hugo: Errant, ait, mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; horum, quod est malum; magnam, quod est parvum; sequere nos solum, a quibus potius possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscatur, ut damnet et caveat.

27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MULIEREM, QUAE LAQUEUS VENATORUM EST, ET SAGENA COR EJUS: VINICULA SUNT MANUS ILLIUS: QUI PLACET DEO, EFFUGIET ILLAM: QUI AUTEM PECCATOR EST, CAPIETUR AB ILLA. — Per mulierem Chaldaeus accipit uxorem viro *inlestam*; Olympiodorus, adulteram; alii, meretricem. Melius cum S. Hieronymo et Thaumaturgo accipias quamvis *feminam vitiosissimam, et ad luxuriam illicentem.*

Sensus est, *q. d.* Lustrans omnes mundi vanitates et voluptates, nullam inveni vaniorem, fallaciorum et amariorem muliere, quae juvenes virosque ad se trahit et illicet: errorum insatiaturumque maximum, et quod universa antecedit malis, quodque impietatis, stultitiae, erroris, viciitiae teneat principatum, atque omnium malorum caput est mulier, ait S. Hieronymus. Haec enim *primo*, amarior est morte, quia mors sentit enecat; at mulier quotidie, imo singulis horis et momentis, ita amatum importunus suis postulationibus, querelis, clamoribus, libibus, rixis cruciat, ut ideatur eum enecare, sed ita ut ille mortis odorem, agones et angores jugiter sociat, nunquam vero moriatur, sed virus semper in loca et viva morte persistat. Expertus est id Salomon tum post lapsum, tum ante lapsum, cum mulieres deperire et multiplicare cepit. Experto credendum est, ait S. Hieronymus. Denique femina viro saepe est causa mortis, uti Dulla fuit Sansoni. Notus est Medice furor in Jasonem, prius adeo a se amatum. Graphice describit et exaggeratum quantum malum sit mulier, dum eam componit et preponit morti, quae omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristoteles. Hoc est quod de femina dicitur, *Proverb. n. 18*: «Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos senite ipsius.» Vide ibi dicta, et *Proverb. v. 12*, ubi ostendi luxuriam parere paralytin, apoplexiam, phthisin, morbum veneris suis, et mille alios quibus torquetur et strangulatur luxuriosus. U. de gentiles Libianum, id est Venerem coluerunt, quasi praesidem mortis et domum exequiarum, ait Plutarchus in *Numa*. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Paracuram maximam, eique cognomen dederunt *ἄρτε* *ἰατρικῆς*, id est *virorum homicida*, teste Pansmia, lib. i. *Secundo*, femina est «laqueus venatorum, a qua quot in ea sunt corporis ornamenta, tot sunt juvenum laquei, et mentis irrelatendae irritamenta. Rursus, ut ait Comicus in *Asin.*, femina similis est accipi: «Esa, inquit, est meretrix, lectus illic est, amatores avus.» Hinc Venus a *venando*

facit  
vires  
vires

*vinciendo* et *vinculis* dicta est, ait Varro: unde et Venus vinculis circumdata pingebatur, eo quod omnes amore sibi devinciret, iretoret et illaquearet, teste Lucretio, lib. iv.

*Tertio*, «sagena cor est illius, primo, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes et dolos, quibus amasios illiciat, capiat et perdat. Rursus cor, id est intentio illius, est viros illaqueare. *Secundo*, cor accipie non solum, sed cum oculis sive oculatum, in oculis enim radiat cor et amor: quare oculi feminae illicet sunt et pestiferi instar basilisci, ait S. Basilius in cap. in *Isaia*, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgo dicimus oculum feminae esse spiculum, illudque ignitum:

Capit enim vires paulatim, virique videndo  
Femina,

ait Virgilius.

Hinc Complutensis vertunt, *retia et scandala habet in corde suo*. Vere Baucides alloquens feminas: «Viscus merus, ait, vestra est blanditia.» Et Comicus in *Trucul.*: «In melle, ait, sunt lingua vestre, sed corda in felle;» uti Lamia illa inescavit Menippum, ut eum deinde devoraret, de qua mira narrat Philostratus, lib. iv, cap. viii. Quare sapienter Ovidius, lib. i *De Arte amandi*:

Fallite fallentes, ex magna parte profanum  
Sunt genus: in laqueis, quos possidere, calant.

Porro *dama* omnia meretricis ac libidinis, Poeta hisce duobus versibus complexus est in emblemate, cui titulus: *Libido vetita*. Sic enim de ea respective canit:

Corpus, opes, animam, consortia, foedera, famam,  
Debita, perit, necat, odit, destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum, lib. vi *Histor. tit. xiii*, cap. vi, 34: «Muller, ait, dicitur a *mal-tiando*, ut et malleus, quia sicut faber per malleum molli ferrum, sic diabolus per mulierem molli et malleat universam terram; de quo *Jerem. l. 23*, in sensu mystico: «Quomodo confractus est, et contritus malleus universe terrae?» additque casto vitanda esse haec undecim, quae sunt:

Odia, segnitudo, somnus, caro, femina, vinum,  
Prosperitas, luctus, carnis, fornicatio, puer.

Unde legitur in Vitis Patrum non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel haeretico. Vide dicta *Proverb. vi, 24* et sequent.

*Quarto*, «vincula sunt manus illius;» Aquila, *vinceta sunt manus ejus*; Chaldaeus, *ligata sunt manus ejus, sic ut non faciant opus*; Hebraeus *asurim* et vincula et vinctos significat. Unde veritas, *vincti sunt in manus ejus, q. d.* Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, juxta illud *Prov. vi, 22*: «Statum eam sequitur quasi hinc ductus ad victimam, et quasi agnus lascivius, et ignorat quod ad vincula stultus trahatur;»

quam proinde S. Basilius, lib. *De Virginitate*, comp arat magni. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Unde Thaumaturgus *Vit. ii, si vel manum tantum manus commoverit, non minus stricto retinet, quam si vinculis constrictos traheret*. Hinc tactus mulieris est ignitus et pestifer. Audi S. Hieronymum, lib. i *Contra Jovinianum*: «Joseph, qui tangere eum volebat Aegyptia, fugit ex manibus ejus, et quasi ad morsum rabidissime canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tegerat abiecit.»

*Quinto*, «qui placet Deo, effugit illam;» Chaldaeus accipit de adultera. Unde veritas, *vir qui dimiserit eam libello repudii, liberabitur ab ea*. In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, ut dixi *Proc. xviii, 22*. Vide dicta *Proc. xxii, 14*, ad illa: «Fovea profunda os alienae: cui iratus est Dominus, incidet in eam.» Ergo: «Quid aliud est mulier, nisi mali natura boni colore depicta?» ait S. Chrysostomus, homil. 19 in *Matth.* Magnam ergo dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Praemium enim sanctitatis est castitas.

Porro unicum remedium hujus mali est fuga. «Fugite fornicationem,» ait Apostolus, id est fugite aspectus et colloquia feminarum. Nam, ut ait Tertullianus, *De Veland. Virg.*: «Ejusdem libidinis est videri et videre. Tam sancti viri est suffundit si virginem viderit, quam sancte virginis si a viro visa sit.» Idem, *cap. iv*: «Democritus, ait, excecando semetipsum quod mulieris sine concupiscentia aspicere non posset, et doletur si non esset positus, incontinentiam emendatione proficere.»

Porro Lyranus: Sicut, ait, qui expeditus est a vinculis, facile currere potest: sic qui femineos effugit laqueos, facile potest rectum virtutis iter percurrere. Ex adverso, qui cum mulieribus versatur sibi necit reata, quibus implicatur, ne in via Dei peregre queat, ut docet S. Ambrosius, lib. i *De Virginitate*, cap. xiii et xiv. Vide quoque de muliere mulierum dixi *Proverb. toto cap. vii; Eccli. cap. xxi, cap. xxv* et *cap. xxvi*. Vide et Tiraquelium, *Leg. ix Conventuali*.

Mystice, mulier est voluptas et concupiscentia, quae amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalem in hac vita, quam aeternam in gehenna. Ita S. Ambrosius, *De Inventura* et alii.

28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, UNUM V ET ALTERUM, UT INVENIREM RATIONEM (1).

29. QUAM ADHUC QUERRIS ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRUM DE MILLE QUON REPERI, MULIEREM EX OMNIBUS NON INVENI. — «Mille,» id est plurimum, ponitur enim numerus definitus pro indefinito. «Ecce hoc inveni,» id est invenire volui, vestigare

(1) Haec ad vers. 27 referendum videtur. Alii tamen ad ea quae sequuntur, referunt. Vers. 29: Quam, nullum, id est quod.



et reperire disposui. Significatur actus inchoatus, non perfectus: nam mox subdit se non invenisse quod querebat. Ita Glossa interlinearis. Aut *inveni* pertinet ad id quod sequitur: « Virum de mille unum reperi, » *q. d.* Cum salagerem, ut invenirem rationem et modum, quo quis beatus in vita evadat, quam adhuc *quero* et non invenio; hoc unum tamen inveni et agnovi, quod vix unus e mille rationem hanc et modum cognoscat et attingat. Vatablus per rationem accipit resolutionem dubii, quod Salomon querebat. Olympiodorus accipit fortem virilemque mentem et animam, *q. d.* Quæsi viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes enervi et effeminato ingenio esse comperi. Locus obscurus variis variè explicandi, et ad mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breviter hanc gnomam ad præced. spectare de vanitate, malitia et noxa mulierum, *q. d.* Dum universa in orbe lustro et circumspicio, ecce hoc inveni, « unum et alterum, » Hebraice *unus ad alterum* inter se conferendo, quasi dicat: Rebus omnibus a me sigillatim consideratis, et exacte inter se collatis ad hoc, « ut invenirem rationem, » id est modum et methodum recte, sapienter et feliciter vivendi in quolibet statu et sexu, puta tam inter viros quam inter mulieres, illam necdum invenisse, sed adhuc investigare et quærere, eo quod in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix unum inter mille inveni vere virum cordatum, sapientem, fidum et constantem, hoc est, inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chryd. eus, virilem, cordatam, fidam, castam et vere sapientem inveni. Habuit enim Salomon mille uxores et concubinas, et quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem et sapientem, sed omnes illic de luxuriam et idololatram. Intellege ergo hæc de mulieribus Salomonis, quod scilicet ipse, spectata et deprehensa femineæ nature mollitie, inconstantia, imprudentia, pronitate ad luxuriam, aliisque vitis femineis, inter suos nullam invenit viraginem sapientem, pudicam, constantem; non negat tamen alios alibi tales invenisse, vel inventuros esse, præsertim in lege nova. Nam si naturam feminæ non in se nudam, sed gratia sanatam et roboratam consideres, uti fuit in Catharina, S. Agnetæ, S. Lucæ octavensæ sanctis virginibus, utique inventes viragines, quæ Christi gratia roborate viros virtute, castitate et fortitudine superaverunt, et instar angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretum, quod a nemine amandatum est: pro *virum* enim Hebraice est אדם Adam, de quo paulo post dicit, « quod fecerit Deus hominem (Hebraice, Adam) rectum. » Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate et sapientia conditum a Deo, *q. d.* Quæsi virum similem Adæ in sinceritate, castitate, rectitudine,

et e plurimis paucissimos, imo e mille unum deputat inveni: nam ceteri a rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelesti: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem justitiæ originalis, in qua creatus est Adam, ut liber sit ab omni concupiscentia et peccato veniali, a surgere possit, nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratiæ et sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad utramque vero assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thamaturgus: « Equidem, inquit, diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in una quidem inveni pudicitiam (alii vertunt, sapientiam: utrumque enim significat σωφροσύνη), et in multis millibus virum quis noverit pudicum, mulierem non item. Et S. Hieronymus: « Mulierem bonam, ait, omnino invenire non potui: omnes enim ad luxuriam, et non ad virtutem me deduxerunt. » Et post nonnulla opponit eis paucos viros, « qui non appropinquarunt ad mulierem et purissimi permanserunt. » Sic et Olympiodorus, Salomus, et Auctor Imperfecti apud S. Chrysostomum, homil. 19 in *Math.*, ubi explicans dudum *Math. cap. xix*: « Si illa est causa viri cum uxore, non expedit nubere. » Feminam ita definit: « Quid est autem aliud mulier, nisi amicitia inimica, inest vagablis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta. » Huc facit versio Campensis: « Laboravi, ait, usque in hanc horam, ut conferendo officium feminæ cum ingenio et moribus, bonam et prudentem aliquam invenirem, sed nihil successit: ex mille viris unum inveni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam. »

Hinc nonnulli prisce feminas non esse homines, sed hominum prodigia et monstra censuerunt. Unde et Plato aliam a viris eis dat originem. Sic enim ait in *Convivio*: « Masculinum genus ipso rerum primordio solis fetus erat, feminæ telluris; utriusque vero sexus particeps (Androgyni) luna: utriusque enim luna est particeps. » Adit Auctor *Catena Græc.*, *q. d.* « Cum homines universos perustrassem penitusque inspexissem, in omnibus pene reperi ea que mulieribus potius decerent ingenium; sed fortem in ipsis meum virilemque rationem non inveni, ut non in mulieribus solum virilis mens non invenitur, sed ne in iis quidem, qui homines cum *sunt*, in mulieribus mores degenerarunt, quantumvis homines videri velint. » Est hyperbole qua utitur Salomon, scribens feminas perstringit, ut ab iis animam sapientis abstrahat, ne eis se effeminatè subdat molliæ feminæ superans, sed sese virum præstet memor sui conditionis et virilitatis. Expertus enim ipse quam dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum taxat vitia, sed maxime lenocinium et impudicitiam, quod sollicitè facillimè sicut, ut castitatem suam prorsituant, si a viris sollicitentur, imo quod ipse

viros illiciant et sollicitent. Salomonem secuti sunt ceteri sapientes et philosophi: unde Diogenes Cynicus, media die lucerna accensa ambulans per urbem, rogatus quid quereret: « Hominem quero, » scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in *Epigram.*:

Vir bonus et sapiens, qualem vix reperit unum  
 Millibus e multis hominum consultas Apollo:  
 Quid proceras, vanique ferat quid opinio vulgi  
 Securus: mundi instar habens, teres atque rotundus,  
 Externa ne quid labis per devia sdat.

Hierodotus in *Polyptychnia*: « Multi, inquit, sunt homines, viri pauci. » Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaïas, cap. *lix*, vers. 16, ait: « Vidit Dominus quia non est vir. » Et Jeremias cap. *v*, 1: « Circuite vias Jerusalem, et quærite in plateis ejus, an inveniatis virum; » quia, ut ait Chrysostomus, hom. 23 in *Genes.*: « S. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, cæteros autem neque esse putat (1). » Denique alludit Salomon ad illud Davidis patris sui, *Psal. xlii*, 1 et 4, quo post lapsum Adæ ait omnes homines esse peccato corruptos et depravatos: « Corrupti sunt, inquit, et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Omnes declinarunt, simul inutiles facti sunt. »

Porro Bonaventura refert hæreticos quosdam ex hæc gnome docuisse nullam feminam salvam, eo quod Christus virilem, non feminæm sexum assumpsit, dixeritque: « Qui (non quæ) crediderit et baptizatus fuerit salvus erit. » Armeni vero censuerunt in celo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabriele Præteolo in *Catalogo Hæres.*, quos diu ante confutavit S. Augustinus, *XXII De Civit.* xxvii. Vide que dixi *Ephe.* iv, 13, ad illa: « Donec occurrat in virum perfectum. »

Chaldaeus vero hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam usque ad Abraham, Sic enim vertit: « Contemplatus sum sidera unum cum altero, ut invenirem rationem florum hominum, et quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsiit anima mea, et non inveni virum perfectum et justum a diebus Adam, usquequo natus est Abraham justus, et inventus est fidelis et justus inter mille reges, qui

congregati sunt, ut facerent turrim in Babylone, et mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inveni. »

Hic igitur est sensus grammaticus sine superficiali cortice litteræ, sub quo aranea laet nuda, puta sensus reconditus et sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quam litteralis, sed parabolice, quem testis Albinus. Est enim hæc parabola, sive ænigma et ænigmatica prophetia de Christo. Plane enim ænigmatis speciem habet: « Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni. Unde addit se laborasse, « ut inveniret rationem quam adhuc, inquit, quærit anima mea et non inveni, » uti solet ænigmatis explicatio et solutio quæri, ubi et subdit: « Et qui cognovit solutionem verbi? » puta hujus ænigmatis de Verbo Dei incarnatum. Denique hæc de causa tam fuse et operose omnia laustrando, se summam hæc sapientiam, puta Verbi incarnati vestigasse connumerat, que sollicit non verbo et exemplo veram sapientiam, et viam ad salutem doceret, atque a vanitate rerum et voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חכמה *chesem*, id est ingenium excoGITationem, inventum, artem et industriam, quam sollicit Deus miro consilio excoGITavit et adinventit, ad ostendendam magnificentiam suam prudentiam, potentiam et beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosus Verbi incarnatione, in qua stupenda et divina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, colum terræ, clementiam justitiæ associavit? Sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione et resurrectione ænigma proposuit, *Proverb. xxx*, 4, dicens: « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » Et vers. 18: « Triasunt diffidella mihi, et quantum penitus ignoro: viam aquilæ in celo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia, » Hebraice, *viam viri in virgine*: sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit dicens: « Virum de mille unum reperi. » Hoc enim proprie soli Christo competit: Christus enim solus est unus vir, cui nullus in natura, persona, gratia et gloria requari, vel assimilari potest. Ipse enim est Deus homo: quare ejus humanitas submissa in persona non humana, sed divina Verbi. Hoc enim est « magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, » etc., I *Timoth.* ii, 16.

Ipse ergo solus est alter, et novus Adam, ut habent Hebrææ, sicut docet Apostolus, *Roman.* v, 14 et I *Corinth.* xvi, 41. Idque primo, quia sicut primus Adam nomen accepit ab *adama*, *q. d.* homo ab *humo*, ex quo formatus est: sic Christus in terra, et ex terra carnem accepit, sed mentem et deitatem detulit ex celo, juxta illud: « Primus homo de terra, tertius: secundus homo de celo, celestis, » I *Corinth.* xv, 47; et illud: « Verbum caro factum est et habitavit in nobis, » *Joan.* cap. 1.

(1) Simili modo apud poetas grecos de mulieribus male existimatur: conf. *Poetar. Græc. gnom.* p. 173 seq. (edit. Taucha), ubi inter alias sententias de mulieribus hæc inveniuntur:

Θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ κακὰ τρία.  
 Μιστὴν κακίον τίθειναι φασίν γυνί.  
 Ὅσα γυναικὲς εἶεν, τὰς ἴσαι κακά.  
 Θυρίδι ἀπὸ τῆς ἀρρωστίας γυνί.  
 Ὀδὸν γυναικὸς χεῖρον, οὐδὲ τῆς καλῆς.  
 Ἐν γὰρ γυναικὶ μιστὸν οὐκ ἔνεστι ἰδίον.  
 Πυνάκι μὴ εἰσέρου τὸν αὐτοῦ βίον.



*Secundo*, sicut Adam non a parentibus generatus, sed a Deo immediate productus et creatus est: sic et Christus non ex generatione patris et matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu Sancto.

*Tertio*, sicut Adam rectus et integer quoad gratiam et iustitiam originalem creatus est: sic et Christus, qui Adamum longe superavit, eo quod hanc rectitudinem et immunitatem ab omni labe et peccato adeptus sit ex vi natalitatis suae, quia scilicet conceptus est ex Spiritu Sancto, cuius operatione humanitas ejus unita fuit personae Verbi; ac promde nullius peccati, sed solius gratiae fuit capax, imo illam omnigenam omnisque generis iure suo exegit.

*Quarto*, sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque iustitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multo magis Christus parens est Ecclesiae, puta omnium fidelium et iustorum, imo eorum peccato Adae perditorem et damnatorum liberator est et redemptor, atque in eos suam gratiam et iustitiam per universa secula propagavit, et in dies propagat, uti fuse docet Apostolus, *Rom. v. 14* et sequent; et *I Corinth. xv. 45*: « Factus est, ait, primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. »

Denique Christus solus est unus e mille, id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, ut sit Salvator mundi. Unde sponsa ei accinit *Cant. v. 10*: « Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus. »

Nihil horum ulli alteri competit quam Christo, imo nec B. Virgini. Unde addit Salomon: « Virum de mille unum reperi, puta Christum; mulierem ex omnibus non inveni, » que scilicet instar Adae immediate a Deo creata rectitudinem et sanctitatem habeat ex vi natalitatis suae, ut eam in alios transfundat, sique omnium redemptrix, justificatrix, salvatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo. Hoc pertinet explicatio D. Thomae in cap. vii. *ad Galat. lect. 6*, ad illa verba: « Quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus, etc. Ipse, inquit, solus et singularis, qui non subiacet maledictioni culpae. Unde *Eccle. vii*: Virum de mille unum reperi, scilicet Christum, qui esset sine omni peccato; mulierem autem ex omnibus non inveni, quae omnino a peccato immunitis esset, ad minus originali vel veniali. » Verum in editione S. Thomae Venetae anni 1535, et altera Parisiensis anni 1539, et alia anni 1532, additur haec exceptio: « Excepit purissima et omni laude dilectissima Virgo Maria. » Sed esto ea omittatur, uti cum alii Codices omittant, verba Doctoris angelici prius citata, si B. Virgini applicentur, cum gratia salis accipiendi sunt, scilicet de debito contrahi debet peccatum; non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, pec-

catum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna et Joachim), nisi singulari privilegio, tanquam futura Dei mater a Deo praeventa, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino deo-berat eam quae mox futura erat mater Dei et Christi, id est salvatoris et sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse servam peccati, imo mancipium diaboli?

Rursum advertit: Non negat Salomon aliquam mulierem esse omnium peccati expertem, sed tantum asserit nullam talem se reperisse, quae scilicet Salomon ignoravit quae, qualis et quanta futura esset Messiae mater, an scilicet a parentibus generanda, an a Deo instar Eva ex homine formanda, an virgo opera Spiritus Sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primum *Isaiae cap. vii* revelatum legimus, dum ait: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Ignoravit ergo Salomon an eadem a peccato originali fore eximenda; unde ait se non invenisse, id est non cognovisse ullam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem; alioquin B. Virginem virginitatem fore eximiam, quae suum et sapientium omnium captum superaret, sat indicat *Proc. xxxi. 10*, dicens: « Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus. » Sensit enim procedente tempore Deus uti mysteria fidei, et B. Virginis dotes et privilegia Ecclesiae revelavit et patefecit.

Tropologice S. Hieronymus: « In multis studiis, inquit, et quotidiana meditatione subditiorum vix invenitur cogitatus purus, et viri dignus vocabulo. Possumus et cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, et dicere quod difficile cogitatio alicujus pura inveniri queat. Opera vero, quae pro corpore administrantur, ad quos semper errore commixta sint. » Sic et S. Hieronymus.

30. SOLUMMODO HOC INVENI, QUOD FECERIT DEUS HOMINEM RECTUM, ET IPSE SE INFINITIS MISCERET QUESTIONIBUS. QUIS TALIS UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI? — Pro *solummodo*, hebraice est, *tantum vide*, quae vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* significat rectitudinem non tantum naturae, ut vult Cajetanus, sed et gratiae sanctificantis ac iustitiae originalis; utraque enim dotata fuit Adam. Unde Olympiodorus habet, *prosus rectum*.

Pro *questionibus*, Hebraice et Chaldaice est *חִשְׁבוֹת* *chisbonot*, id est *cogitationibus*; Graece *λογισμῶν*, id est *rationationibus*; Complutenses, *considerationibus*; alii, *cogitationibus variis*, hoc est, ut ait Olympiodorus, obliquis vivendi rationibus, in quas se dissecant homines, dum hio avaritiae, ille superbiae, alius gulae, etc., se addicit. Symmachus vertit, *ποικίλων λογισμῶν*, id est *curiositatem, vel variam negotiationem*. Thaumaturgus *putationes levi culas circa dietumculas, vel res levis momenti*, quibus subinde tempus terant sapientiae studiosi vel professores. Hugo Cardinalis

explicat tum de his quae scire studemus, nec sciri possunt definite in hac vita; tum de curis ac sollicitudinibus et concupiscentiis, quas et querimus, et de illis ratio quaeritur in iudicio. Cartesianus proprie questionibus intelligit non utiles ac licitas tantum, sed curiosas ac superfluitas. Tielmannus vult *questionum* nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miseriam, in quas homines post primum parentem, qui naturam ipsam involvit, se quoque ipsi involvant. Alii vim facientes in voce *questionum*, rixas accipiunt pugnasque carnales.

Omnia haec nomine *questionum*, Hebraice *חִשְׁבוֹת*, id est *cogitationum*, accipi possunt; quae de re rursus dicam inferius. « In finitibus » nam, ut ait S. Bonaventura, nihil explere potest hominis cupiditatem, nihil stabilire ipsius instabilitatem, quae cecidit a veritate in ignorantiam, a bonitate in malitiam, a potestate in impotentiam. Chaldaeus plane vertit: « Verumtamen vidi quid invenerim. Creavit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine et iustitia praestantem; sed serpens et Eva eum fefellerunt, ut fructu arboris vesceretur, quem edentes in sapientes evaderent, et habentes notitiam boni et mali; ex quo effectum est ut in se et posteris occasione mortis adessegerent. Et haec solum in perquirendis questionibus illis fructum sunt consecuti, ut mortem in omnes terrae incolae inhererent. » Causam dat versus praecedens, *g. d.* Causa cur ex omnibus hominibus et feminis vix illum invenerim per omnia rectum et sapientem, qui veram ad felicitatem viam intrat, est quod Deus quidem fecerit Adam rectum, sed ipse a rectitudine hac desciscens, se et posteris inquinavit peccato et concupiscentia, quae infinitas ei cogitationes, desideria, curiositates et questiones suggerit, ut nunquam animo conquiescat; quia enim ab uno Deo descivit, hinc in diversa et plurima distractus est, et mens ejus post creaturam varias vaga abit; eumque in nulla reperit requiem et satiem, aliam semper et aliam cogitat et concupiscit, ubique querens quietem et nusquam inveniens; quare mille cogitationum et questionum, id est curarum, cupiditatum, curiositatum, passionum, tumultuum fluctibus et aestibus, his — Euripi assidue jactatur et fluctat, et, ut ait Lucretius, lib. v:

Semper et in curis coisumit inanimis avum.

Nota: Ex hoc loco liquet Adamum creatum esse in gratia et iustitia originali. Idem liquet ex his quae dicit Sapiens, cap. ii, vers. 23 et 24; et *Exepl. cap. xvii, vers. 1 et 2*; et Apostolus, *Ephes. iv, 23*, et *Coloss. iii, 10*. Quare perperam censuerunt pelagiani Adamum a Deo conditum esse tale, quales nos nascimur et sumus. Minus quod recte Alexander ab Alexandro, Marsilius Altirodorensis, Bonaventura, Scotus in II, distinc. 29, opinati sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus, deinde datum gratia, quam mox

peccando perdidit. Igitur tacite Salomon hic refellit hereticos, qui Deum faciebant peccati et depravate naturae auctorem; atque gentiles, qui naturam censebant homini esse novam, quod eum tum parvum miscrumque formasset, cum hoc vitium non sit naturae, sed culpa, ut passim docet S. Augustinus *Contra Pelagianos*, qui lib. IV *Contra Julianum*, cap. x, ait philo-sophos a rem (corruptionem hominis) vidisse, sed causam ignorasse. » Vide Theodoretum, lib. III *De Curand. Graec. affect.* Praeclara S. Cyrillus, *Catechesi 2*: « Plantatio quidem bona, ait, sed fructus ex voluntate malus; atque ideo plantator quidem in culpa non est; vinea autem comburitur, quoniam in bonum plantata est, et in malum fructificavit. Fecerat enim hominem rectum, sed ipse quodammodo questionibus multas. Et Apostolus dicit: « Quis enim factura sumus, creati in bonis operibus, quae preparavit Deus, ut ambulemus in his. Creator itaque, cum sit bonus, bonus creavit. Creatura vero voluntate propria in amaritudinem conversa est. Ergo plantavi vineam fructiferam totam veram, quomodo conversa est in amaritudinem vitis alienae? » *Jerem. ii.*

Nota *secundo*: Rectitudo haec opponitur curvitati, obliquitati, tortuositati, corruptioni, depravationi, quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim ejus mentem a rectitudine rationis, legis, virtutis et voluptatis Dei distorquet, ut concupiscat inhonestam, turpia, noxia, vitia, quam in se sentiens S. Paulus: « Video, ait, aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivatum me in lege peccati, » *Roma. vii, 23*. Haec est hominis animique distortio et claudicatio, qua uno pede mens rectus, altero pede concupiscentiae claudis incedit. Rectitudo ergo sospicatur, imo tollebat concupiscentiam, Adaeque mentem adaequabat dictum rectae rationis, prudentiae, honestatis et legis divinae.

Nota *tertio*: Aliqui per *rectitudinem* accipiunt simplicitatem et sinceritatem: ita Thaumaturgus, *g. d.* Deus creavit hominem rectum, id est simplicem, sincerum, candidum, non falsum, fucatum, fictum, fraudulentum; sed talis per peccatum evasit. Hec enim est ferrea aetas, in qua, ut canit Ovidius, I *Metamorph.*:

Intravit in avum

Omne nefas, fugere pudor, verumque fidesque:  
In quorum subire locum fraudesque dolique,  
Insidiaeque et vis, et amor sceleratas libenter.

Noster Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cuius iacturam paulo ante in mulieribus taxavit, ac questiones infinitas refert ad femineas lites et tricas; sed, ut ipse fatetur, haec acrior et humilior est hominis rectitudo: plena enim et adaequata est mens per gratiam et virtutem quamlibet, ac praesertim per iustitiam originalem integritas, conformitas, iustitia et sanctitas. Unde



§. Thomas, I part., *Quaest. XCV.* « Deus, inquit, fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo secundum hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi vero inferiores vires animae et corporis. Prima autem subjectio erat causa secunda et tertia. Quamdiu enim ratio manebat Deo subjecta, inferiora ei subdebantur, ut docet S. Augustinus, » *lib. De Natura et Gratia, cap. xv.*, et *lib. De Corpore et Gratia, cap. xi.* « Rectitudo hominis in eo est, ut carni spiritus utpote inferiori superior praesit et imperet, et haec illi jussa adsit atque obtemperet, » ait Rupertus in *cap. 1 Genes.*; et S. Augustinus, *lib. XIV De Civit. cap. xi et xxvii.* « Fecit, ait, Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonae; non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. » Et S. Hieronymus, *lib. 1 Contra Jovinian.* : « Cum boni creati simus, et boni a Deo ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, et quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus a paradiso depravatum est. » Vide D. Thomam loco jam citato, ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentinus, Molina, caeterosque scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam aequat. Adam er. d. creatus est rectus, quia rationi et legi Dei per omnia conformis : haec enim rectitudo effiebat in eo omnium virium et potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensus et quasi concentum, cum jam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis et spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, inactam et pugnam. Deus ergo fecit hominem rectum, quia in ipso creationis momento Adam gratiam sanctificantem infudit, eoque iustitia originali vestivit. Gratia effiebat deformem, imo Dei filium, angelorum fratrem, creaturam dominum. Originalis iustitia per jugem Dei assistentiam omnes animae vires, puta intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus et appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, et puras pacatasque effiebat, ut nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergo Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectus perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subjectissimus, in quo corpus animae jussu sine ulla contradictione sequebatur, sensus et appetitus rationi prebent, et ratio divini numinis ducebatur imperio. Unde Prosper, *lib. II De Vita Contemplat.* : « Non inquietabat, inquit, molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittende vitae timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, motus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus penalium mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremo quid cohibitus fuit, cui erat orbis subjectus, nullus in festus, liber animus, et visibilis Deus? » Jam vero post lapsam soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus animae imperium

subire detraet, et si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire; si animam laborare, corpus otiosi, et socordia consumi delectat. Jam sensus et appetitus rationi non parent, sed tanquam servi rebelles adversus illam insurgunt, et (quod miserabilis est) deceptam et captivam pertrahunt. Jam ratio divinas leges preterit, sui Creatoris jussa contemnit; que proinde illud *Jerem.* audit : « Confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti : Non serviam. » Quid moror, et hominis morbos enaror? « Omne caput languidum, et omne cor morrens. A planta pedis, usque ad verticem, non est in eo sanitas : vulnus, et livor, et plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo, » *Isai. 1, 5.*

Er ipsa (Adam cum posteris, unde Hebraea, Septuaginta, Syrus, Arabicus, S. Hieronymus in *Comment.*, Campensis, Vatablus et alii habent ipsi in plurali) INFINITIS SE MISCERET QUESTIONIBUS. — Hebraea, et ipsi *quaesierunt*, חִשְׁבוֹנוֹת *chissebonoth*, id est *cogitationibus*; Symmachus vertit, *curiositates*; Cajetanus, *rationes*; alii, *astutus, artes, affectus praeos*. Apposite per *questiones infinitas* accipias plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones et pugnant sententias. Thaumaturgus accipit *questiones* nunquam finiendas, quod cum homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem etatem conlerant. R. Salomon per *questiones* accipit uxoria lites et rixas, *g. d.* Adam, cum solus erat, rectus erat et pacatus; cum ei addita est Eva, incidit in uxoria lites: verum hoc frivolum est et rabbiacum. Tale est et illud versionis Tigurinae : « Deprehendi, ait, quod Deus Adamum probum condiderit; ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt. » Non solum enim posteri Adae, sed et ipse Adam post lapsum id fecit, et ac se infinitis miscuit *questionibus*, ut et habet Vulgatus. Acute Hugo Cardinalis, licet minus germane ad litteram, per *questiones* accipit tormenta : tot enim tormentis et aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus servit, praesertim uxoriis et femineis. Unde illud S. Hieronymi *Contra Jovinian.* : « Qui non litigat, celebs est. » Et illud Juvenalis :

Semper habet lites, alternaque jurgia lectus,  
In quo nupta jacet, minimum dormitur in illo.

Nola : *Tis miscerit* habet auxens, ut recte advertit Pineda, *g. d.* Homo adeo *questionibus*, id est *cogitationibus*, curis, cupiditatibus et libibus immersus, imo absorptus est, ut videatur totus compositus et compactus ex *questionibus*, querimoniis, libibus, rixis, vix aliquid purum et nescium in homine cerni possit, quod non sit confusaneum et miscellum ac perturbatum. Ergo multarum rerum confusionem et perturbationem videtur significare, cum humanorum studiorum

et passionum agitato caelum terre miscet, et omnia confundit.

Homo  
ambit  
nisi  
questi-  
onibus  
libet.  
Primo.

Queres, cur Noster Hebraea חִשְׁבוֹנוֹת *chissebonoth* vertit *questionibus*, et non *cogitationibus*? Respondetur, quia *questionibus* nulla significat huic loco congrua et opportuna. Primo enim, *questiones* significant varias philosophorum de felicitate et summo hominis bono disputationes et opiniones, dum alii illud in honore, alii in opibus, alii in sanitate, alii in scientia, alii in prosperitate, alii in amicitia, etc., collocant. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, et inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo recte, honeste et beate vivere queat, atque illam vix in ullo mortalium se reperisse commemorat, eo quod homo rectus a Deo conditus rectitudinem et bonum unum, in quo solo ejus felicitas sita est, peccando deseruit, ideoque felicitatem in variis rebus creatis, ad pacem formosis et delectabilibus quaerat, et nusquam inveniat, cum in eis non consistat. Homo ergo ab una *chesson*, id est *cogitatione* et ratione Deo adhaerens, etque feliciter vivendi, uti dixi vers. 28, deflexit in *chissebonoth*, id est in multas *cogitationibus*, *questionibus*, *rationibus*, quas ipse sibi excogitavit et fluxit quasi ibi beatam vitam inventurus, sed revera non nisi rixas, spinas et aerumnas invenit, quia relicta vera arte beate vivendi, vanas et fallaces artes beate vitae sibi commentus est.

Secundo, *questiones* significant *continuas sollicitudines* et *curas*, item lites et rixas hujus vitae, quibus homo non tantum cum aemulis, vicinis vel amicis, sed etiam secum ipse litigat et rixatur, dum mente caelestia, carne terrena cogitat et concupiscit.

Tertio, *questiones* significant *curiositates*, quibus plenus est homo, ut omnia praesertim nova, aliena, peregrina et incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum *questiones* notant *difficultates* et *molestias* quaslibet, quibus se homo vel sponte vel coacte immiscet. Acedit flugo, qui per *questiones* accipit equales et tormenta; haec enim vocantur *questiones*, quia per ea veritas criminis in judicio excquiritur et exprimitur a reo. « *Quaestio tenet eum qui in jus vocatus est,* » ait Papinianus.

Quarto, *questiones* significant *cupiditates*, quibus secat homo, per metalesin : *questiones* enim noant cupiditatum originem et fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate quaerendi et sciendi, puta ex pruritu sentiendi et experiendi quid in qualibet re sit bonum, jucundum et delectabile. Alludit ad primam *questionem* serpentis, quam movit Eve dicens : « Cur praecipit vobis Deus, ut non comederetis de ligno scientiae boni et mali? » *Gen. iii.* Ad quam *questionem* in curiositatem gustandi pomum exarsit Eva, illudque concedit, ac eodem maritum nosque omnes perdidit, atque suam curiositatem et concupiscentiam

in posterum omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclue curiositatem, claudere oculos, aures, mentem, dicitque cum Propheta : « Averte oculos meos, ne videant vanitatem, » ne visam concupiscant, et gustare velint instar Eve.

Quinto, Noster Ludovicus Molina per *questiones* accipit perplexitates, cacitatem et ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo; qui enim ignorat, is quaerit id quod ignorat et nescit. *Quaestio* ergo notat ignorantiam, impudentiam, insipientiam hominis in rebus, tum speculativis, tum potius practicis. Omne enim peccatum prodiit ex quadam ignorantia, id est, imprudentia, quod scilicet homo non satis consideret peccati damna et penas gehennae, quibus se obnoxium reddat. Nam si has prudenter consideraret et ponderaret, uti debet, utique non peccaret. Sed audi Molinam, I part. tract. *De opere 6 dierum*, disp. 27, sub finem : *Quaestiones* nomine intelligit antractus, difficultates et ambiguitates, quae amissa iustitia originali per peccatum primorum parentum, eoque ipso recedente a natura humana concentu, rectitudinque illa maxime, qua condita fuerat, atque ignorantiae vulnere simul suscepio, in humana vita sunt consecuta. Unde sequitur quod homo in iustitia originali longaeque sublimiori stato, quam sit ille, in quo nunc est, fuerit conditus.

Sexto, quidam per *questiones* accipit *quies*, s. id est querelas et querimonias, quas pruritus miserie et dolores hujus vite homini lapsio. Verum sic *questiones* sine diphthongo forent; Jam autem scribuntur cum diphthongo.

Rursum accipit *questiones* non tam active, quam passive pro rebus quaerendis ab homine, ad quas scilicet interroantur Deo, homo in die iudicii respondere debet, ut *quies* hie per catachresin responsonem significet. Interrogabit enim Deus quemque, et quaeret : Cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam ejus et vocationem respixisti? cur hoc peccatum preperasti? cur proximum lesisti? cur adulterium commisit? cur furatus es? cur occidisti? cur concupiscisti tot tantaque illicita? Atque ad singula respondere debet homo pavidus et anxius; et quia iustam responsonem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cum proinde infelix in hac vita, dum peccat, se immiscet, et obnoxium reddit.

Insuper alius per *questiones* accipit tentationes, sophismata et captiones diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit, vincit et capit, sicut Sphinx suis *questionibus* implicatis trans-euntes illequebat, capiebat et occidebat. Verum haec *questiones* accomodatitiae et mysticae sunt potius quam litterales et genuine.

Denique *questiones* Salomon opponit rectitudi et homini recto, qua scilicet in statu innocentiae vens ejus erat recta sine ulla culpa, aequae ac



corpus sanum ab omni pena liberum; quare per *questiones* significat tum culpas et peccata, tum penas et tormenta, quæ peccando et deseiicendo a primæva rectitudine homo sibi acquivit; qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, puta Christum, qui illum a quæstionibus et distorsionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudinæ et æquitali restitueret. Unde subdit:

QUIS TALIS UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI? — Hebræa, Chaldæus, Hieronymus, Vatablus, Campensis ceterique hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde ab ea inchoant caput octavum. Hinc Chaldæus vertit, *quis vero tanta effortat sapientia, ut adversus prudentiam Domini possit consistere, et in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt, *quis novit sapientes?* Cui questionis mox respondet cap. viii, 1, sapientem ex vultu introsei: «Sapientia hominis, ait, lucet in vultu ejus.» Verum melius Vulgata, Septuaginta, Syrus, Arabicus et alii passim hanc gnomen nequæ precedentibus, idque varie et vario sensu (1).

Primo, Cajetanus, *quis talis est, ut sapiens sit?* quasi dicat: Nullus vel vix ullus est vere sapiens, uti paulo ante dixit. Huc pertinet versio Campensis, *quis confertur eum eo qui iudicium habet de rebus?*

Secundo, Hugo Cardinalis explicat, quasi dicat: Quis talis est, ut sapiat? talis, scilicet rectus, uti

(1) Maurer, *quis est sicut sapiens? quis in sapientiam numero habendus est? Et quis novit explicationem verbi hujus, sententiæ que sequitur: Sapientia hominis, etc. Rossmullerus, etc. et quis scit rerum expositionem.* Hic versus promittitur his qui statim sequuntur sapientia præceptis tanquam breve præconium. a Orlaine, ait D. Hieronymus, de se loquitur Auctor, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sic sciens prohibentium solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo.

## CAPUT OCTAVUM.

### SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa et effecta, illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, juramentis legisque custodia, et opportunitatis observatione: hæc enim præstât et efficit sapientia. Deinde, vers. 9, quædam vanitatis genera recenset, præsertim quod impii tractentur ut pii. Denique, vers. 15, laudat vitam moderatam quæ opibus suis fruatur, et a se amans curas et curiositates omnia scrutandi oblegat.

1. Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os regis observo, et præcepta juramenti Dei. 3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permanes in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet: 4. et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsum cor sapientis intelligit,

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio: 7. quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium. 9. Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum; sed et hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui veniuntur faciem ejus. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est et alia vanitas, quæ fit super terram, sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant; sed et hoc vanissimum iudico. 15. Laudavi igitur lætitiæ, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vite suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quæ fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

1. SAPIENTIA HOMINIS LUCET IN VULTU (sicut in speculo, ait Hugo) EJUS. — Vatablus explicat de vultus serenitate et hilaritate; Cajetanus de majestatis et auctoritatis; Clarus de gratia, a qua vocari solet vultus graciosus et festivus; Olympiodorus accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magna conspicuam, jubare scilicet divini sapientiæ illustratam: verum hoc mysticum est. S. Hieronymus hanc gnomen necens illiis verbis cap. præced., sic legit, sicut plane clareque exponit: «Quis ita, ut sapiens? et quis novit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem, etc. Supra docuerat d. Helle bonum hominem inveniri, et venientem contra eliterat quæstionem: a Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quasi gloriosus datus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiam, occulta Dei noscere mysteria, et arcana ejus sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus si fecerit problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo, que non solum intrinsecus latuerit, sed et in superficie corporis et speculo vultus cluxerit, utraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit (1).»

(1) Est in hebr. Sapientia hominis illuminat vultum ejus, faciem ei præbet, ut clarissimo videat, quæ sibi aut agenda, quæ facienda; melius alii, serenum hilarisque reddidit ejus vultum. Et robur, fertas, faciei ejus mutatur, scil. per sapientiam. Nunc recte Maurer, ita ut splendor faciei ejus duplicetur.

Porro, sapientia lucet in vultu tripliciter: primo, quia, ut ait S. Hieronymus et Albinus, anima seipsam suasque passiones et affectus imprimit corpori, præsertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat et adequat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imo fingit et pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit et pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiæ et insipientiæ, virtutum et vitiorum, quæ in vultu totaque corpore refulcent, recenset Aristoteles in Physiognomâ. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosa sapientis fronte corpusculum Fulgor, et ex vultu fertas et ruga accessit.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum et a mulacrum animi, uti communis habet sapientum sententia. Intellige communiter ita fieri, ut non semper; nam, ut ait Comicus: «Multis mortalium facies est ingenua, mens vero intus illiberalis reperitur.»

Secundo et potius, quia sapientia, id est prudentia et virtus, non tantum animum, sed et corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem et decorem componit et efformat, facitque ut in eo releceant gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia